

Om børnelitteraturens historiske sociale funktion

Publ. i Tekster i danskundervisningen 1.-7. klasse. Konferencerapport, København: Dansk lærerforening 1978, s. 7-31.

I den følgende skitse af børnelitteraturens historiske funktion fremstilles nogle hovedtræk, som har til formål at tjene som en forståelsesramme for arbejdet med børnelitteratur, dels som et grundlag for tekstarbejdet, dels som et afsæt for det pædagogiske arbejde med den.

Udgangspunktet er historisk, da den historiske sammenhæng omkring børnelitteraturen kan give en enkel baggrund for forståelsen af, hvilke funktioner børnelitteraturen har i et samfund som vores.

Det giver en begrænset forståelse at læse børnelitterære tekster isoleret og se på, hvilken ideologi de formidler, eller se på hvad en bestemt tekst kan bruges til i sig selv. Det afgørende er, hvilken funktion de har samfundsmæssigt.

Hvis man undersøger teksternes funktion, får man lukket op til to sider. På den ene side til den samfundssammenhæng, teksterne er en del af. Det betyder for børnelitteraturens vedkommende, at den ses i lyset af børns situation i samfundet og af de konkrete sammenhænge, den produceres, konsumeres og bruges i, hvad enten det er pædagogiske eller familiemæssige. Den anden side er selve teksten. Her bliver opgaven at betragte teksterne, deres temaer, deres motiver og strukturer som udtryk for børns situation. Teksterne selv og brugen af dem siger noget om den. De er en af de kilder, vi har til at få noget at vide om børn. Analysen af teksterne må gå i retning af at forstå den sammenhæng,

de indgår i, den måde hvorpå de bearbejder en børnesituation, og de behov, de besvarer. Teksterne fungerer som, hvad jeg vil kalde transformationer af børns real-situation.

Realsituationen kan dels forstås som den historisk samfundsmæssige situation børn lever i, dels kan den forstås mere præcist som de bestemte omstændigheder, børn er underlagt, når de har behov for eller bliver udsat for en børnelitterær tekst. Teksterne må altid fungere i forhold til realsituationen. Gør de ikke det, vil børn ikke kunne forholde sig til dem. Megen børnelitteratur appellerer til børn, men det kan også være vanskeligt at få børn til at læse bestemte slags børnelitteratur. Det kan sige noget om, at den form for litteratur måske ikke fungerer i et umiddelbart forhold til den faktiske situation, børn er i.

En funktionsbeskrivelse af børnelitteraturen kan åbne for denne antydede dobbeltsammenhæng. Den muliggør på den ene side en samfundsmæssig forståelse, på den anden side åbner den for at undersøge de konkrete konsumsammenhænge og for at analysere teksterne konkret fx mht. struktur, tema, sprog mv.

Det er for at få funktionsforholdet til at træde i profil, for at gøre det synligt og mere konkret, at den historiske vinkel er anlagt, omend det her kun kan blive en skitse af nogle hovedtendenser.

Perioden indtil ca. 1870

Det er et afgørende træk ved børnelitteraturen, at den opstår på et bestemt tidspunkt. Det siger noget om, at den ikke blot kan forstås som et isoleret fænomen, en særlig teksttradition, der udvikles udelukkende ud fra pædagogiske eller litterære ideer. Det viser hen til, at det er en bestemt situation, som er baggrund for, at en børnelitteratur overhovedet bliver mulig.

Spørgsmålet er da, hvad det er for forhold, der betinger, at børnelitteraturen opstår i slutningen af 1700-tallet. Hvad er det, der sker med børns situation? Hvad er det, der skaber behovet for en børnelitteratur? Ser man på den europæiske situation, sker der grundlæggende ændringer i samfundsforholdene. Kapitalismen og en begyndende industrialisering slår igennem i denne periode som et afgørende led i samfundsudviklingen. Den kendetegnes ved overgangen fra et statisk til et dynamisk samfund med tiltagende økonomiske og sociale omvæltninger i livsforholdene, først som begrænsede tendenser, siden omfattende og voldsomme.

Borgerskabet er i denne periode i en kamposition over for adelsmagt og enevælde. Som led i dets frigørelsesproces udvikles der en borgerlig offentlighed og som en del af denne en litterær offentlighed. Det er i den sammenhæng, man må se børnelitteraturen. Den er i sit udgangspunkt led i borgerskabets offensiv, udtryk for dets interesser i børneopdragelsen. Den er udtryk for det behov for opdragelsesmidler og institutioner, der udspringer af omvæltningerne i basisforholdene. Produktionsforholdene ændres og dermed de sociale forhold og børns situation.

Tendensen er at familien spaltes ud af produktionssammenhængen. Det bety-

der, at familien ikke længere som tidligere og stadig i småborgerskabet er organisationsform for en produktion, hvori også børnene deltog. Børnenes opdragelse, som er et centralt led i samfundets reproduktion, kunne tidligere ske umiddelbart. Man behøvede ikke sætte ind på direkte at »opdrage« dem eller udvikle institutioner til at varetage dette formål. Opdragelsen skete gennem børnenes deltagelse i produktionen og det sociale liv. På den måde kunne de tilegne sig de færdigheder, adfærdsformer og normer og den ideologi, som var nødvendige for, at de kunne videreføre samfundssammenhængen som voksne. Det er det, der ændres. Børnene splittes ud af produktive og sociale sammenhænge sammen med familierne, dvs. at deres socialisation ikke længere kan ske umiddelbart, i første omgang for borgerbørnenes vedkommende.

I og med at kapitalen sætter sig igennem som hovedtendens og organisator af samfundsforholdene, hvad der efterhånden skaber voldsomme sociale omvæltninger, så skaber den samtidig nogle problemer for sig selv, fx det problem, der handler om, at reproducere samfundet gennem børnene. Det kan ikke ske umiddelbart. Det må ske indirekte. Opdragelse må iscenesættes. For samtidig med at børn gøres overflødige som børn, så har man stadig brug for børn som kommende arbejdskraft, eller man har brug for dem til at forvalte familiebesiddelsen i den borgerlige sammenhæng, hvor børnelitteraturen udvikles. Det bliver vigtigt for borgerskabets eksistens at organisere børneopdragelsen i første omgang for dets egne børn. Familien er ikke længere tilstrækkelig egnet forum for opdragelsen. Der må tages andre initiativer, og det er derfor ikke tilfældigt, at ikke blot børnelitteraturen, men også

pædagogikken udvikles i denne periode. Der udvikles pædagogisk teori, og der sættes skoleforsøg i gang (snart opstår også behov for bredere samfundsmæssigt børneopdræt, hvilket kommer til udtryk med oprettelse af folkeskoler, i Danmark 1814. Et bredt spektrum af, hvad vi nu betragter som selvfølgelige omstændigheder omkring børn, har deres udspring i denne tid.

Familien har dog en anden karakter end den nuværende intimfamilie. Den er stadig »højfunktionel« – gennem den patriarkalske familie organiseres og administreres væsentlige sider af samfundssituationen, fx er firmaer, virksomheder, handelshuse mv. familieforetagender, hvad der gør opdragelsen (af drengene) helt central for eksistensen. Samtidig har også hjemmefamilien en række reproduktionsopgaver – produktion af fødevarer, forskellige forsorgsopgaver mv. Det er også gennem familierne, at børneopdragelsen organiseres. Men derudover betyder ændringerne, at man er nødt til at omforme opdragelsen, for at de kan lære de særlige færdigheder, der nu er brug for. Der oprettes fx privatskoler (stadig med familierne som initiativtagere), og man kan se børnelitteraturens tidligste udvikling som led heri. Børnelitteraturen bæres af og fungerer ind i familiesituationen. Den ligger meget tæt op ad lærebøgerne, og som opdragelsesmiddel betegner den en ud-specialisering i forhold til skolen.

Opgaven, der stiller sig, er at opdrage børnene på en sådan måde, at de er i stand til at videreføre klasseinteresserne som voksne. Dertil behøves flere kanaler. Det er ikke tilstrækkeligt at satse udelukkende på skolen. Der er også en fritids- og familiesammenhæng, som det er nødvendigt at kanalisere opdragelsesredskaber ind i.

Børnelitteraturen er et af dem. Dette er børnelitteraturens grundfunktion. Den udvikles ud fra et behov for et opdragelsesinstrument af en bestemt art, der ikke som skolerne primært har med teknisk færdighedsindlæring at gøre, men er et medium, som har mulighed for at virke ind på den socialisation, der sker i familien. (Hermed være ikke sagt, at der er nogen, der sidder og opfinder, markedsfører eller kalkulerer sådan – konstruerer en litteratur til bestemte funktioner. Forholdene fremkalder behov, fx for »tidsfordriv« og belæring, som så dækkes).

Det er ikke bare børnene, der skal opdrages. Det er også de voksne. Børnelitteraturen virker dobbelt i denne periode. Eksempelvis er *Campes* omformning af *Robinson Crusoe*, (der er en af børnelitteraturens centrale tekster) i lige så høj grad et lærestykke for voksne, som den er for børn. *Campe* viser de voksne, hvordan de skal iscenesætte deres opdragelse både på det strukturelle, det holdningsmæssige og det konkrete plan, hvordan de skal administrere og omgås deres børn, samtale med dem osv. Bogen er åbenlyst et lærestykke i at få opdragelsen til at fungere i de samfundsforhold, som er under udvikling, og få den til det ud fra borgerskabets interesse i børnenes dannelse.

Ser man på, hvad det er for typer børnelitteratur, der først udvikles bliver funktionen åbenlys, idet typerne svarer til de behov, man har. Det er børnelitteratur, der direkte satser på at tilpasse børnene til den givne samfundssammenhæng. Den er for det første indrettet på at give børn information og oplysning, udbredte er fx fortællinger, der i en fiktiv ramme formidler direkte lærestof. Én handler således om en fader, der går tur med sine børn og undervejs lærer dem en hel botanik. For det

andet er den rettet mod at indlære børn bestemte normer og adfærdsformer.

Den dominerende børnelitteratur er af en sådan *moralsk/didaktisk* type. Dens funktion ligger på to planer, dels omkring vidensindlæring, dels omkring indlæring af moral og ideologi. Det er således også en realistisk præget litteratur. Den rummer handlingsdirektiver og den er indrettet på at opdrage børnene i en ganske bestemt retning.

Allerede på det tidspunkt udvikler der sig en anden type litteratur. *Robinson Crusoe* er også et udtryk for denne tendens. Samtidig med, at denne bog er et moralsk/didaktisk lærestykke, er den også noget andet. Den er en spændingsbog og Campes udformning er belysende for denne fundamentale dobbelthed i børnelitteraturen. Han bruger spændingsstoffet som en slags lokkemiddel eller drivhjul til at få børnene til at tilegne sig det, han ønsker. På spændingens højdepunkter kan han fx pludselig afbryde fortællingen for at stille spørgsmål til de deltagende børn. En episode handler om vulkanudbrud. Robinson er ude af sig selv af angst, han render ravende og vanvittig ud i naturkatastrofen. På dette højdepunkt afbrydes fortællingen og faderen spørger børnene, hvad lava egentlig er for noget – et skift fra oplevelse til tør skolestue. Børnene svarer med en alenlang lærebogsudredning. De fungerer som marionetter for fortælleren og hans formål. Lignende afbrydelser sker omkring religiøse og moralske forhold. Bogen svinger hele tiden mellem at være spændingshistorie og belæring, hvor det sidste er det styrende. Spændingen er et spil, der driver indlæringsprocessen og gør den lystbetonet.

De fleste andre historier fra den tid kører stivnet som moralsk indterp-

ning, således fx de udbredte moralske afskrækkelseshistorier, der handler om, at hvis man stjæler et kirsebær, så sker der de og de grusomme ting. Hvis man glemmer at vaske hænder, får man tuberkulose, svindsot, tæring og dør lynhurtigt. Hvis en pige er for vild til at danse og drikker et glas kold limonade, så får hun ligeledes svindsot og dør.

Disse historier bliver standardiserede og får efterhånden stor udbredelse. De betegner en degeneration i forhold til den tidlige types udviklede dannelses- og lærestykke-funktion. Parodien på typen er *Den store Bastian*. Den tidlige pædagogik og børnelitteratur er derimod mere fleksibel. I den moralsk didaktiske intention inkorporeres en lystbetonet side. I takt med at det moralske stivner og udspecialiseres, sker en tilsvarende udspecialisering af det andet aspekt, spændingen. Dette aspekt skal senere vise sig at få stor gennemslagskraft.

I den tidlige periode er børnelitteraturen indstillet på at opdrage børn til realiteterne. Realitetsprincippet er altdominerende i opdragelsen. Børnelitteraturen er indrettet på at indpræge de gode borgerdyder: pligtfølelse, stræbsomhed, arbejdsomhed, gudfrygtighed, lydighed, og hvad der ellers er nødvendigt. Disciplineringen og undertrykkelsen af børnenes behov og lyst er alfa og omega, begrundet i borgerskabets interesse. Behovsdisciplinering bliver nøglen i opdragelsesstrategien. Hvis disse børn skal kunne bevare og administrere familiebesiddelsen, er det vigtigt, at de kan imødegå deres umiddelbare impulser, drifter og behovsyringer i øvrigt. Kan de ikke det, vil de ikke være i stand til at akkumulere kapital, og det er livsvigtigt ud fra det opkommende borgerskabs klasseinteresse i denne periode.

Det er også synligt for børnene, at det er nødvendigt. For hvis de ikke tilegner sig disse psykologisk/ideologiske og praktiske færdigheder, så trues eksistensgrundlaget. Også børnene har disse vilkår konkret for øje fx i form af den nød og elendighed, der hersker uden for døren. Det vil sige, at også for børnene er interessen i opdragelsen umiddelbar. De er medinteressenter i at opretholde deres livssituation.

Grundprincippet i opdragelsen – behovsudskyldelse – er nok en nødvendighed, men det fører også til en autoritetsbetonet og destruktiv opdragelsesform, hvor det langt hen går ud på at disciplinere og undertrykke såvel driftsmæssige som sociale behov. Opdragelsesformen er modsigelsesfyldt, for det er også nødvendigt at bevare børnenes (drengenes) initiativ, selvstændighed og arbejds-motivering – at integrere dem positivt. Hvis de ikke er i besiddelse af de egenskaber, så kan de heller ikke fungere tilstrækkeligt i bevarelsen af familiebesiddelsen. Så længe borgerskabet er i en opstigende offensiv, kan dette dobbeltløb fungere. Opdragelsesproceduren er åbenlyst begrundet og meningsfuld ud fra nogle af børnenes egeninteresser og erfaring. Men idet situationen ændres i retning af en konsolidering af klasseinteresserne og opretholdelse af det tilkæmpede herredømme, sløres meningsfuldheden.

Hertil virker også familiens efterhånden mere tilbagetrukne karakter. Den spaltes helt ud fra produktionen, tømmes for stadig flere funktioner. Familien er i borgerskabet ikke længere organiseringsenhed, familiefirmaet erstattes fx af aktieselskaber. Resultatet bliver en intimfamilie til varetagelse dels af reproduktive funktioner, følelsesmæssige behov, konsum og dels af opdragelsen. Intimiseringen

og lukketheden gør igen familien mindre egnet som opdragelsesinstans, hvad der øger behovet for yderligere at udvikle samfundsmæssige opdragelsesinstrumenter (institutioner, medier, konsumvarer mv.) og dermed også for børnelitteratur. Børnelitteraturen er et samfundsmæssigt opdragelsesmiddel. Det er dens grundlæggende funktion. Den er et element, der kommer ude fra ind i familien. Den formidles samtidig i vareform (i modsætning til fx skolen). At børnelitteraturen er en vare på et marked, er ligeledes grundlæggende for dens funktion og bliver stadig mere bestemmende for dens udformning. Efter begyndelsesperioden, hvor den bæres af familieinteresser, bliver det efterhånden nødvendigt, at børnelitteraturen skaber profit til den investerede forlagskapital. Ved siden af funktionen som socialisationsmiddel har den da en funktion som enhver anden vare. Dvs. en funktion i værdiøgningsprocessen. (Denne betingelse er afgørende både for børnelitteraturens form og dens brug (konsum, men den er det med forbehold. Særlige typer børnelitteratur er ikke fuldstændig underlagt vareformen, og forlagsvirksomhed kan være styret af andre motiver, men hovedtendensen er klar.

Børnelitteraturens sociale funktion som socialisationsinstrument ved siden af andre kvalificerende og ideologiske institutioner er samtidig et andet udtryk for, at den er led i opretholdelsen af betingelserne for, at værdiøgningsprocessen kan fungere, idet den med opdragelsen i øvrigt er med til at opretholde de psykiske, ideologiske og adfærdsmæssige dispositioner for, at børn accepterer disse interesser.

I den første periode, dvs. helt op til slutningen af 1800-tallet omfatter den kun borgerskabets børn, senere bliver den led

i kvalificeringen af også andre samfundsgrupper børn. Børnelitteraturen kommer således i mere omfattende forstand til at fungere som led i kvalificeringen af arbejdskraft.

Den fungerer her i en form for arbejdsdelingsforhold med skolen. Skolen varetager primært de teknisk færdighedsmæssige og ideologiske kvalificeringsbehov. Børnelitteraturen specialiseres efterhånden mod at varetage nogle andre kvalifikationer, dem der har at gøre med den psykiske og ideologiske organisering af bevidsthed, driftsliv, behov, normer og forestillinger. Teksterne organiserer et ideologisk virkelighedsbillede. Børnelitteraturen virker med til at opretholde den psykiske disposition for at acceptere samfundsforholdene. Børnelitteraturens funktion her er imidlertid mere end blot en holdningspåvirkning. Dens vigtigste funktioner ligger i andre niveauer. Dette kan belyses ud fra de antydede opdragelsesprincipper.

Behovsudskydelsesprincippet er som grundlag for opdragelsen rettet mod en disciplinering, blokering eller kanalisering af drifter og behov over i en udadrettet virksomhed. Dette er modsætningsfyldt og vil medføre frustrationer og konflikter hos børnene, som kan føre til, at der opstår u hensigtsmæssige udviklinger, spændinger, kedsomhed mv. Dette beror også på, at børnene er spaltet ud af samfundssammenhængen, at de er blevet overflødige. Konflikterne ligger indbygget i situation og opdragelsesform, fx er der i behovsudskydelsesproceduren direkte indbygget et konfliktforhold til de voksne, der står som administratorer af det. Samtidig indbygges der modsætninger i barnet selv, idet normerne og adfærdsmønstrene internaliseres i børnene.

Disciplineringen formidles som en selvdisciplinering. Modsætningerne opleves som indre modsætninger, og de risikerer at føre til konflikter, der er u hensigtsmæssige og fremkalder fejlfunktion hos børnene (fra protest til apati, dagdrømme og mavekrampe). Her har man en af de modsætningsmekanismer, som grundmodsaetningerne i et kapitalistisk samfund avler på andre planer, når der sættes ind med symptomløsninger. Baggrunden for det er, at det bliver nødvendigt at opdrage børnene på en særlig måde, fordi livsbetingelserne ændres. Men samtidig skaber opdragelsesformen problemer af en anden art, som så også må løses for at få tingene til at fungere gnidningsfrit. Det er det, der er problemet. Og her bliver børnelitteraturen (senere ved siden af andre medier) et løsningsmiddel. Disse psykiske fejlfunktioner kan bearbejdes gennem børnelitteratur.

Dette er baggrunden for den nyudvikling af børnelitteratur, der sætter ind i 1800-tallet. Her udvikles en fantastisk/eventyrlig børnelitteratur, der hurtigt bliver dominerende. Den fungerer som oplevelseskonsum og kompensation (ventil) for de spændinger, som de tvangsmæssige opdragelsesformer og livsbetingelser fremkalder i børnene. Oplevelse og spænding bliver nøglebegreber (og er det stadig). Det spændingsaspekt, som jeg var inde på i forbindelse med *Robinson Crusoe* reddyres i begyndelsen af 1800-tallet.

Den fantastiske fortælling opfindes. Den eksisterer ikke forud. Den udvikles af forfattere som E.T.A. Hoffmann og H.C. Andersen. Det er ikke tilfældigt, at den opstår i denne periode og i den form. Ved en fantastisk fortælling forstår jeg en fortælling, som har en realistisk ramme om et fantastisk forløb. Den handler som

regel om et barn, der er i en eller anden mangeltilstand. Et eksempel er *Den lille Idas blomster*. Hun lever i en tilstand af materiel tryghed, men psykisk tvangsmæssig mangel – en udsultning af følelser og behov. Disse behov udlades i en fantastisk drøm, som kompenserer for konflikt og mangel og gør livssituationen udholdelig. En anden variant af typen er en historie som *Den lille pige med svovlstikkerne*, hvor vi har en direkte social og fysisk mangeltilstand, som fantasierne ligeledes kompenserer og illuminerer.

Folkeeventyrene omfunktioneres på samme tid til fantastisk børnelæsning. Fra at have været erfaringsudtryk for en underklasse i feudaltiden bliver de nu indoptaget i en helt anden sammenhæng, idet de omformes til borgerlig børnelæsning. Eventyrene er i deres oprindelses-sammenhæng realistiske. De handler om underklassens realsituation og utopiske drømme. I det øjeblik de bruges i en anden situation, hvor børnene er fremmede for disse livssammenhænge, bliver de til abstrakte, fantastiske historier. Samtidig erstattes den mundtlige selvproducerede form af en skriftlig fikseret og dermed af et passivt isoleret konsumforhold til teksten. Yderligere omskrives de i ideologisk retning. Derfor kan de udfylde samme afledende og kompenserende funktion som de fantastiske fortællinger. Eventyret om Rødhætte er et eksempel herpå. På den ene side giver det børnene fri udblæsning for spændingerne på det følelsesmæssige plan samtidig med, at det på den anden side bearbejder dem på det normmæssige ideologiske plan. *Rødhætte* er stadigvæk både en fantastisk fortælling og en moralsk historie. Idet eventyret tilgodeser spændingsudladningen, bliver det mere effektivt, da det går ind i den behovs- og

konfliktsituation, som børn faktisk er placeret i fremfor at fornægte den. Ved at acceptere og skildre de psykologiske aspekter kan det mere effektivt bearbejde børnenes bevidsthed i retning af en tilpasning til og en udholdelse af vilkårene.

Børnelitteraturen fungerer i disse former som kompensation. Den er stadig indirekte i konfliktstruktureringen et instrument til at indlære moral og adfærd. Men nødvendiggjort af børnenes faktiske situation sådan som samfundsudviklingen tilrettelægger den, da opstår der behov for at bearbejde behovssammenhængen på en særlig måde. Børnelitteraturen bliver en kanal, en erstatning for udfoldelsesmuligheder på det sociale plan – en ventil for spændinger, som udspringer af børns eksistenssituation.

Tilsyneladende er her tale om en litteratur, der virker direkte modsat den moralsk/didaktiske og opdragelseshensigten i øvrigt, idet den åbner for driftsudladning fremfor driftsfortrængning – for spændingsoplevelser, fantasteri fremfor realitetstilpasning. Men dette er nødvendigt netop for at opretholde tilpasningen til forholdene.

Med denne udvikling er vi inde i et andet af børnelitteraturens grundlæggende træk. Et centralt træk i dens udviklingshistorie er det forhold, at den differentieres, udspecialiseres i diverse typer og genrer. Dette forhold siger ligeså meget om børnelitteraturens funktion som dens oprindelsesomstændigheder. Den her behandlede udspecialisering af to hovedtyper, moralsk/didaktiske og fantastiske fortællinger er grundlæggende. Disse to typer er stadig de to hovedtyper i børnelitteraturen både i rendyrkede former og i diverse krydsninger. Det der karakteriserer udviklingen videre frem er, at der som

led i den samfundsmæssige udvikling og ændringer i børns vilkår opstår specielle behovssammenhænge og dermed udvikles forskellige typer børnelitteratur som kan fungere ind i dem.

Perioden ca. 1870 til 1. Verdenskrig

I denne anden hovedfase i børnelitteraturens udvikling får børnelitteraturen sit brede gennemslag. Der udvikles en sværm af forskellige specialiserede genrer. Der kommer en mægtig kvantitativ forøgelse af udgivelsesantallet. Der opstår og videreudvikles børneblade. En masse-litteratur for børn opstår. Situationen er karakteriseret ved en voldsom ekspansion både kvantitativt og i retning af udvikling af en mangfoldighed af genrer. De fleste af de genrer og former, som er konstituerende for børnelitteraturen i dag udvikles i denne periode. Udviklingen sker i en dobbelthed af markedsudvidelse og besvarelse af sociale behov. Den udspecialisering, der sker er dels en alders-, dels en køns- og dels en klasse-mæssig differentiering. Det kan konkretiseres antydningvis her:

Den aldersmæssige specialisering viser sig bl.a. i at der udvikles en decideret småbørnsbog, *billedbogen*. I dette kommer den omtalte dobbelthed til syne; dels er der tale om en markedsudvidelse, der tilgodeser værdiøgningsbehov (den tiltagende tendens til formidling af menneskelige forhold i vareformer), dels om en specialisering mod særlige socialisationsbehov. Der er udviklet både kapitalapparat og teknik til, at man kan trykke og afsætte store oplag i flerfarvetryk. Markedsudvidelsen er et eksempel på en generel tendens i medieudviklingen. Markedet specialiseres mod bestemte konsumgrupper med specielle behov, der igen beror

på udviklingen i det sociale felt, her af de særlige opdragelsesbehov i forbindelse med småbørn. Også de små børns socialisation i familierne er blevet problematisk som følge af, at familiens intimisering forstærkes i denne periode som omtalt foran. Det betyder, at behovet for et udefrakommende opdragelsesinstrument bliver forøget og trænger ned i de små børns situation, fx i form af et elementært underholdnings- og samværsredskab, hvad billedbogen også er.

Lignende aldersdifferentiering sker over et bredt felt. Den fantastiske fortælling specialiseres fx mod en bestemt alderskategori omkring skolealderens begyndelse. Det man plejer at kalde eventyralderen.

Kønsspecialiseringen slår ud i en bestemt alderskategori omkring 10-14-årsalderen. For drenge udvikles en spændingslitteratur. Den gængse betegnelse for dem er *drengebøger*. De omfatter et bredt og yderligere udspecialiseret spektrum af genrer. Grundlaget er bl.a. gamle klassikere, der omskrives til børnelæsning (indianerbøger (Cooper fx), historiske romaner (Scott og Ingemann fx), science fiction (fx Jules Verne), jungleromaner (Kipling fx), sø-romaner (Maryatt fx), krimier, kostskoleromaner osv. osv.). Alt i alt en meget omfattende udvikling omkring drenge-læsning.

Man kan da spørge sig, hvad det er for en særlig drengesituation, der er udviklet, og som betinger alt dette. Det må dels hænge sammen med drengenes specielle opdragelse til at kunne varetage en bestemt mandsrolle og dels med familiernes tilbagetrukne position og dermed børnenes, specielt drengenes inddæmmede og udgrænsede situation. Udfoldelsesrummet er meget lille, drengene fastholdt i en

umyndig barnagtighed, samtidig med, at drengedragelsen lægger op til en ekspansiv, aktiv og udadrettet mandsrolle, som er rettet mod produktivt liv. Den dobbelthed er det ikke muligt at realisere i familien. Der bliver drengene tværtimod holdt tilbage fra samfundet i en tvangsmæssig inddæmning og i en praksis, der direkte modsiger mandsrollen. I denne modsætning kan drengelitteraturen fungere som løsningsmiddel – en ventil, så man hverken behøver destruere mandsrolleopdragelsen eller risikere, at drengene i diverse former for praksis og protest tager den på ordet. I bøgernes eksotiske handlingsrum får de en udblæsning for alle de undertrykte og urealisable krav og behov. Det eksotiske handlingsrum er modelleret over en struktur, der svarer til den socialpsykologiske situation, drengene er i. Indianerbøgerne handler såmænd mere om realsituationens drengelev end om indianere.

Det eksotiske handlingsrum er således ingen tilfældighed, her kan realsituationens konflikter udledes i abstrakt ufarlig form. Handlingen drejer sig om direkte konfrontation mellem natur og samfund, en forskydning og transformation af konflikten mellem behov og tvang, protest og tilpasning, hvor det sidste altid sejrer med drengepersonernes aktive hjælp. Disse tekster fungerer dels kompensatorisk som spændingsudblæsning, dels som model for drenges overtagelse af mandsrollen.

Drengelitteraturen er desuden stærkt imperialistisk i dens ideologiske organisering af bevidsthed og virkelighedsbillede. Kiplings og Walter Christmas' bøger er et eksempel, indianerbøgerne fra den tid et andet. Modellen i spændingsbøgerne er langt hen den samme. Der fremstilles en pionertilstand, som har karakter af en

konfrontation med naturen, det vil også sige driftsnaturen i personerne. Denne manifesterer sig primært i de vilde, som opgaven så er at få plaffet ned. En stifinder-type er ofte hovedfigur som beskytter af den lille pionerfamilie, der er bøgernes samfundsidol, og som drengefigurerne fungerer i forhold til. Det betyder også at der er fremstillet nogle sammenhænge, hvor drengene kan udfolde sig meningsfuldt og kompetent. De er fx med i indianerbekæmpelsen, og de er med i produktionsprocesserne. Bøgernes handlingsteamaer, konfliktstruktur osv. er modelleret over forhold i drengesocialisationen.

Tilsvarende fungerer (de meget anderledes) *pigebøger* i forhold til opdragelsen til en traditionel pigerolle, der har med varetagelsen af de mere følelsesmæssige familiefunktioner at gøre. Når der nu er brug for disse pigebøger, er det tegn på, at der er ved at gå koks i pigeopdragelsen, at den er blevet et problem. Det viser indholdet i bøgerne. De handler ofte om »oprørske« drengepiger, dvs. aktive udadvendte pigetyper, der på den ene eller anden måde døles og overbevises om deres fejlindstilling. En del af dem bliver det ved hjælp af lungebetændelse eller de bliver reddet af en eller anden mandsfigur, hvorefter de falder til patten og erkender deres fejl. Det er værd at fastholde, at der ikke bare er tale om, hvad man kan kalde en indoktrineringslitteratur og et entydigt pres mod pigerne i retning af at overtage kønsrollen. De skildrer netop konflikten, ligesom selve opkomsten viser, at pigeopdragelsen er blevet problematisk. Pigebøgerne må derfor også tematisere det modsatte: udtryk for protest, konflikt og fejlfunktion i pigesituationen.

Disse forhold, som hænger sammen med børns realsituation, bliver i bøgerne

forvrænget og mytologiseret, fx transformerer spændingsbøgerne den samfundssituation, som drengene lever i, over i eksotiske handlingsrum. Men samtidig handler bøgerne om den faktiske livssituation, hvor stærkt den end er forvrænget i troldspejlet. Dette vil jeg hævde er et centralt forhold for næsten al børnelitteratur. Uanset hvor fantastisk, og hvor mystificerende den er, så omhandler den børns realsituation. Det er den, der er forklædt i fx jungleudstyr. Teksterne er i deres tema, sprogform, konfliktstruktur, mytologi osv. modelleret over de konflikter, de spændinger, som ligger i samfundet og i børnenes livsforhold – og fx også over de grundlæggende klassemodsætninger. De forventes til noget andet, fx til en modsætning mellem forbrydere og ordensmagt. Der er ofte tale om en ideologisk formet modsætning mellem samfundsmagt på den ene side og en dæmonisering af proletarerne på den anden i form af forbrydere, indianere eller andre skurkemasker.

Der ligger også i teksterne en bearbejdelse af bredere samfundsforhold. Disse transformeres i en tilpasning til herskende normer og forestillinger. Men primært fungerer børnebøgerne i en omskrivning og bearbejdelse af de livsomstændigheder og af den opdragelsessituation, som børn faktisk er i. Dette er efter min opfattelse vigtigt at fastholde og også tage udgangspunkt i. Det er i dette felt, man kan komme i et direkte forhold til bøgerne, fx i det pædagogiske arbejde i den hensigt at få afdækket deres spændingslag og ført dem tilbage til de spændinger i børns hverdag, som de er forklædninger af. Og få svar på spørgsmål om, hvorfor børn læser fx seriebøger, hvorfor de bøger fascinerer dem i den grad, hvorfor de foretrækker denne type spændingslitteratur

fremfor andet. Min egen påstand er, at de gør det, fordi disse bøger, når det kommer til stykket, handler præcist og konkret om børns realsituation og udløser de spændinger den afsætter. At de som regel gør det på en reaktionær og forvrænget måde, og fanger børnene på det, er den anden side af sagen.

De her antydede udviklinger i børnelitteraturen har snævert deres baggrund i ændringer i børnenes livsomstændigheder og socialisationssituation. Disse har igen deres baggrund i ændringer i samfundet og klassestrukturen. Udviklingerne er tegn på, at børnelitteraturen er ved at skifte klassegrundlag. I denne periode sker der væsentlige forskydninger i klasseforholdene. For det første slår kapitalismen for alvor igennem. Det betyder, at der opstår en egentlig arbejderklasse, og det betyder, at der opstår et mellemlag af teknikere, administratorer, pædagoger og statsfunktionærer mv. efterhånden som et teknologisk højere niveau sætter sig igennem, og det bliver nødvendigt med større samfundsregulering. Det bliver dermed nødvendigt at kvalificere nogle børn til at kunne udfylde disse arbejdsfunktioner, hvor man tidligere kunne nøjes med en institutionskvalificering, der næsten udelukkende var rettet mod borgerskabets børn. Underklassens (bønder og arbejderes) børn blev grundkvalificeret i form af tvangsdisciplinering eller gennem deltagelse i arbejde. Men med det højere tekniske niveau bliver det nødvendigt med en videre kvalificering af flere af børnene. Det er ikke længere tilstrækkeligt at disciplinere dem. Nogen af dem må også tilegne sig kvalifikationer på forskellige niveauer. Dette er baggrunden for de ændringer, der sker i skolen og i børnelitteraturen. Den fælles funktion i børnenes

socialisation er også baggrunden for at børnelitteraturens udviklingsfaser følger skolens.

Skolereformen i 1903 er udtryk for de antydede samfundsmæssige behov for en ændret kvalificering af børnene og for opbevaring, tilpasning, regulering af børn som bliver overflødiggjort som arbejdskraft. Formålet er at integrere børnene i samfundet og udvikle deres tekniske og ideologiske kvalifikationer. Situationen stiller dels krav om en ændret grundkvalificering i folkeskolen, dels om yderligere kvalificering af flere børn med henblik på mellemlagsfunktionerne, hvad den nye mellem- og realskole tilgodeser.

Tilsvarende forskydes klasseprofilen i børnelitteraturen. Fra snævert i den tidlige fase at være tilknyttet borgerskabet forskydes den nu til at have et bredere grundlag i mellemlagene og i dansk sammenhæng specielt i småborgerskabet. I Danmark har småborgerskabet i denne periode en stærk position, hvad der bliver afgørende for både skolen og børnelitteraturen. Bønderne formår at organisere sig økonomisk, politisk og kulturelt i delvis opposition til kapitalen, og deres interesser slår igennem i samfundets institutioner. Dette sker i forlængelse af de oppositionelle bevægelser omkring andelsforetagender, højskoler mv. Bønderne formår her offensivt at oprette deres egne kvalificeringsinstitutioner for børn, friskoler mv. Således bliver småborgerskabet også grundlaget for en særlig udvikling i den danske børnelitteratur, hvad der viser sig i, at den dominerende genre bliver den såkaldte *skolelærerlitteratur*.

Denne litteratur minder i visse henseender om den gamle didaktiske børnelitteratur, idet den har en pædagogisk ideologisk hensigt. Den udvikles direkte

som et modstød mod den massekonsumlitteratur, der er ved at opstå, og som har retning mod de nye mellemlag og mod arbejderklassens unge. (Situationen er således parallel med den »kulørte debat« i 50-erne).

Ligesom småborgerskabets interesser og kvalificeringsbehov bliver afgørende for grundkvalificeringen af børn med skolereformen i 1903, præger de også afgørende børnelitteraturen, og skolelærerlitteraturen bliver en dominerende type i Danmark helt op i 1950'erne, dvs. lige så længe som skoleformen og den dertil svarende karaktermoralske opdragelse. I 50'erne lider skolelærerlitteraturen en pyrrhussejr i den kulørte debat, og trods kunstigt åndedræt med børnebogsprisen indstiftelse mister den sin dominans. Den omfunktioneres og bliver grundlag for den voldsomt ekspansive læse-let-litteratur.

Indtil da er skolelærerlitteraturen dominerende i, hvad man kunne kalde den børnelitterære institution – den instituerede børnelitteratur, der fremmes og formidles gennem institutionerne.

Chr. Erichsens forlag er et afgørende led i dens gennemslag. Det lykkes for forlaget at få drevet en masseproduktion op på denne mere finlitterære børnelitteratur, dels i omarbejdede klassikere og dels i en produktion af denne type skolelærerlitteratur.

Som eksempel på denne litteratur kan nævnes N.K. Kristensens forfatterskab (*Rasmus fra Rodskov* m.fl.). N.K. Kristensen er en central figur i denne udvikling. Han er den første danske børnebogskritiker og debattør, og han er den der udstikker grundlaget for skolelærerlitteraturen både teoretisk og praktisk.

Det er skolerne, der bærer denne litteratur. Dette gælder også i stort omfang den senere produktion af finlitterær børnelitteratur, hvor der bliver tale om mere omfattende statssubsidiering gennem skole- og biblioteksindkøb. Dette er begrundet i behovet for udvikling af en børnelitteratur, der ud fra dannelsehensyn kan fungere som modstød mod den stadig fremtrængende masselitteratur. Man kan heller ikke her overlade opdragelsen fuldstændigt til markedskræfterne.

Masselitteraturen har ligeledes sit ud-spring i denne periode. Den er endnu ret udifferentieret. Børnene læser nogenlunde det samme som de voksne, fx *Nick Carter*, *Buffalo Bill* og lignende serier. Der er endnu kun spirer til en specialisering mod børnene, men tendensen er tydelig (jvf. nedenfor).

Nogle hovedtendenser i den senere udvikling

Den følgende fremstilling indskrænker sig til at skitsere nogle tendenser, som kan give et tilskud til funktionsbestemmelsen i det foregående, idet grundtrækkene i den børnelitterære institution etableres (som tendenser) i perioden omkring 1900. De omtalte samfundstendenser sætter sig efterhånden igennem og bliver dominerende, ligesom børnelitteraturens udviklingsretninger manifesterer sig stadig tydeligere. Differentieringen forstærkes i retning af specialiserede typer med bestemte funktioner bl.a. uddifferentieres også den stadigt ekspanderende masselitteratur efter de samme linjer. Den bliver fra 60'erne den kvantitativt dominerende type som led i denne periodes specialiserede børnemarked og børnemedie-boom.

I mellemkrigstiden viser der sig tendenser til en ny forskydning i grundla-

get for børnelitteraturen. Det viser sig fx i nyudviklingen i skolelærerlitteraturen med Torry Gredsted og G. Jørgensen (tendens mod tematisering af bybørns situation, spejderbevægelse og eksotisme mv. fremfor af landlige eller historiske småproducentsammenhænge). Men det manifesterer sig især i opkomsten af en ny hovedtradition i den danske børnelitteratur – *den kulturradikale børnebog*.

I mellemkrigstiden omstruktureres samfundet mod stærkere statsregulering, og det teknokratiske niveau er i fortsat udvikling. Det betyder, at klassestrukturen trods stagnation og krise ændres, småborgerskabet svækkes, mens mellemlagenes betydning er i vækst – i det mindste som tendens. Det betyder igen, at opdragelsen og kvalificeringen af børn ændrer sig. Behovet herfor forstærkes også for arbejderbørnenes vedkommende, bl.a. som led i socialdemokratiets kriseløsningsbestræbelser, der skaber behov for en positiv integration af børnene i samfundet fremfor den herskende negative disciplinering af dem. Dette kommer til udtryk i pædagogiske forsøg og debatter og i den halve skolereform i 1937. Den småborgerlige karaktermoralske og autoritære opdragelse og skole, som blev statueret i skoleloven i 1903 bliver utilstrækkelig. I samme retning virker det tiltagende behov for en mere fleksibel arbejdskraft både i den private og i statssektoren. Disse økonomiske, sociale og opdragelsesmæssige tendenser sætter sig først for alvor igennem i 50'erne og 60'erne – et udtryk herfor er skoleloven i 1958.

Den forstærkede udvikling af mellemlagene resulterer i en forskydning i børnelitteraturens klassegrundlag. Den slår ud allerede i 30'erne i en ny type børnelitteratur – *den kulturradikale børnebog*. Den

kan karakteriseres som den anden hovedtradition i den danske børnelitteratur ved siden af skolelærertraditionen. Den er i 30'erne led i den kritiske kulturradikale bevægelse, som bl.a. retter sig mod den traditionelle skole og den karaktermoraliske opdragelse. Den reformpædagogiske bevægelse er et hovedelement i kulturradikalismen og har som den sin basis i de nye mellemlag. Reformpædagogikken udmøntes ikke bare i debat og kritik, men også i praktiske forsøg i småskoler, børnehaver, børnehaveseminarier mv. Denne udvikling bliver en del af grundlaget for den omlægning af opdragelsen, der slår igennem i skolen og især i børnehaverne i 60'erne, i skolen i form af en rationaliseret kreativtetspædagogik.

Som vækstpædagogikken i 30'erne er i opposition til den herskende socialisation, således er også den kulturradikale børnebog i et oppositionsforhold til skolelærerlitteraturen og den victoriansk prægede billedbog. Den vigtigste kulturradikale produktion sker på småbørnsområdet. Teksterne er antiautoritære og orienteret mod børns synspunkt. De har et udgangspunkt i børns sociale og driftsmæssige behov, hvad der viser sig både på det sproglige, det tematiske, det strukturelle og det billedmæssige plan. Udviklingen af denne tradition starter i 30'erne og kulminerer i 40'erne og 50'erne med en række »klassikere«, fx Egon Mathiesens billedbøger (*Aben Osvald, Mis med de blå øjne*) og Jens Sigsgaard/Arne Ungermann (*Palle alene i verden*). I bøgerne kommer den kulturradikale vækstpædagogik til udtryk. De har front både mod den ekspanderende masselitteratur og den traditionelle børnelitteratur. (Der produceres kun sporadisk andet end billedbøger, fx Hans Kirk og Otto Gelsteds drengebøger,

Karin Michaelis' pigebøger).

Den kulturradikale børnebog bliver i en omfunktioneret (ukritisk) form grundlag for børnebogsudviklingen i 60'erne. Baggrunden herfor er den antydede samfundsudvikling og de behov, den skaber for ændrede socialisationsmidler. Fra 30'erne og fremefter sætter den proces ind, hvor mellemlagene erstatter småborgerskabet som social og ideologisk medieringskategori. På grund af deres funktion som social opstigningsmulighed kan de overtage småborgerskabets ideologiske funktion i legitimeringen af det kapitalistiske samfund. Denne udvikling og funktion formidles gennem socialdemokratiets politik fx i parolen lighed gennem uddannelse.

De nye behov for arbejdskraftens kvalifikationer fører til gennemgribende ændringer og ekspansion i uddannelsesystemet. Vækstpædagogikken bliver i omfunktioneret form et af elementerne i udformningen af den mere hensigtsmæssige kreativtetspædagogik, der nu kommer til at præge folkeskolen. Som vækstpædagogikken omfunktioneres også den kulturradikale børnebog og bliver i den forstand grundlag for den instituerede danske børnelitteraturs videre udvikling. Den kommer til at fungere som en art produktudvikling af mere egnede typer børnelitteratur.

Den kulturradikale børnebogs former, teknikker og temaer omfunktioneres således, at dens kritiske potentiale erstattes af en samfundstilpassende funktion. Dette er mindst udpræget i det finlitterære hjørne. Her videreudvikles de æstetiske og eksperimenterende aspekter. Undertiden som en hævde af barnets udfoldelsesbehov og fantasi op mod en kold og rationel voksenverden. Ib Spang Olsen,

Flemming Quist Møller, Cecil Bødker og Ole Lund Kirkegaard er repræsentanter for typen.

Den overvejende tendens går imidlertid mod den »kunstnerisk« overlækre og hittepåsomme børnebogstype, der antager form af avanceret vareæstetik, og derved svarer til en anden hovedretning, som omfunktioneringen antager – udviklingen af en kompensatorisk massekonsumtype. Clevins produktion kan tjene som eksempel på typen – en idylliserende, problem-skyende, rationaliseret og oftere fantastisk småbørnslitteratur, der oversvømmer markedet i 60'erne og 70'erne. Tekniske nyudviklinger i den kulturradikale børnebog, som er begrundet i en børneorienteret kommunikation (i billede såvel som tekst), overtages atomistisk og udnyttes som midler til at appellere til børns konsum. Træk fra den kulturradikale børnebog bliver således brugbare som produktudvikling for konsumbilledbogen.

En tredje udløber af den kulturradikale børnelitteratur er udviklingen af den emneorienterede børnebog, primært rettet mod brug i institutionerne. I 70'erne bliver den i rationaliserede og specialiserede former en hovedtype med baggrund i behovet for at sætte ind på kvalificeringen af børnene og tilpasningen af dem til institutionerne.

I 60'erne sker der dels ændringer i børnelitteraturens grundlag, dels en voldsom udvikling kvantitativt og mht. specialisering af typer. Børnelitteraturen bliver sammen med andre medieprodukter udviklet til et omfattende samfundsmæssigt socialisationsagentur. Den er led i den forstærkede samfundsmæssiggørelse af opdragelsen overhovedet, hvad der først og fremmest manifesteres i den tiltagende institutionalisering.

Børnelitteraturen fungerer her ind i socialisationen både i familien og i institutionerne. Differentieringen udspringer af disse forskellige funktionssammenhænge. Til de køns-, alders- og klassespecifikke funktioner kommer en række særlige brugssituationer (fra emnearbejde over underholdning og opbevaring til godnatlæsning).

Denne nye situation manifesterer sig synligst i det boom for masselitteratur for børn, som indtræffer i 60'erne. Foran berørtes denne tendens i småbørnslitteraturen, men voldsomst slår det ud i seriebogsproduktionen for ældre børn, der truer med at overtage hele forretningen, og forretning er det. Den er led i opkomsten af det børnemarked, der siden 60'erne har grebet stærkt organiserende ind i centrale dele af børns liv, hvorfor der skal siges lidt mere om det her.

Det der karakteriserer masselitteraturens udvikling er dels større og større kvantitativ udbredelse dels en funktions-specialisering. Der sker en differentiering af den svarende til den øvrige børnelitteratur i alders-, køns- og klassespecifikke typer og specialiseringer mod bestemte brugssammenhænge med retning dels mod fritids- og familiesammenhænge dels mod institutionssammenhænge.

Børnemasselitteraturen (fx seriebøger) slår igennem i mellemkrigstiden og kulminerer i 50'erne og 60'erne i en voldsom ekspansion, der truer med at opsluge den traditionelle børnelitteratur, hvad der af-føder debatter og støtteforanstaltninger. Denne specialisering med udvikling af typer til varetagelse af forskellige behov og funktioner drives dels frem af de accelererende ændringer i livsforholdene og de behov, det afsætter i forlængelse af børnenes overflødigsgørelse og spændingsfyldte

livsvilkår, dels drives den frem af forlagskapitalernes behov for markedsudvidelser.

Omkring århundredskiftet sker den første etablering af denne type litteratur, og den sker i sammenhæng med udviklingen af massemedier i øvrigt (tegneserier, film, børneblade, og senere tv) og følger disses udvikling, der resulterer i et bredt marked for børnekonsum i 60'erne. Børnelitteraturen bliver led i den bevidsthedsindustri som nu slår igennem. Medieprodukterne fungerer her på samme måde som skitseret foran for den fantastiske børnelitteratur. De bliver instrumenter til bearbejdelse af de spændinger og konflikter, der opstår i realsituationen. De besvarer disse behov i en ideologisk bearbejdelse, der fungerer tilpassende til omstændighederne. Sammen med en række andre massevarer er de led i en markedsføring omkring fritiden, hvorved den reguleres og organiseres.

Behovene udspringer af den tvang, der udgår fra lønarbejdet. Dets stadig mere mekaniske og opsplittede karakter skaber behov for kompensationsmuligheder i fritiden. Det samme gør opsplittningen og isoleringen af familien og andre sociale sammenhænge. Folks egen bearbejdelse af livsomstændighederne og erfaringer berøves muligheder for at organisere sig og bliver organiseret udefra gennem varerforbrug. Både vores og børnenes liv karakteriseres grundlæggende ved, at det bliver »fremmedbestemt« dels i arbejdet og dels i fritiden. Varerne og specielt bevidsthedsprodukterne bliver konfliktløsende instrumenter fx i familierne. Stadig flere samværsforhold formidles gennem varer. Med familiens udhuling og intimisering sker der en opladning af dens konflikter, og de berøves muligheder for be-

arbejdelse. Familien bliver en splittet institution. Mændene arbejder et sted, kvinderne et andet, børnene opbevares imens i diverse institutioner. Kun i fritiden samles den. Men også her er dens vilkår bestemt økonomisk og psykisk udefra af arbejdsforholdene og de forskellige erfarings-sammenhænge medlemmerne kommer fra. Samtidig forstærkes forventningerne til familien som det sted, hvor sårene fra de andre steder kan lappes sammen. Den mytologiseres til at skulle rumme al livsens mening. Det kan den ikke, og her tilbyder konsumets kroniske cirkel sig som udvej. Medieprodukterne og med dem børnelitteraturen kan fungere som compensation i dette spændingsfelt. De tjener også som redskaber til at opbevare og pacificere børn, når det spidser til i familjecellerne, specielt er TV effektivt her ikke mindst i arseniktimen sidst på eftermiddagen. Men også børnebøgerne har en sådan funktion. Allerede N.K. Kristensen er inde på, at de kan trække børn væk fra gadehjørnerne med deres farlige kammeratgrupper, der kan udvikle sig uhensigtsmæssigt.

Børnelitteraturen kan være instrument for at aflade disse spændinger. Men de bliver ikke løst gennem medieforbrug. I deres struktur og funktion bearbejder medierne nok realsituationen, men de løsninger, der stilles op, er provisoriske og må gentages kronisk, hvad producenterne har deres interesse i.

Selvom børnelitteratur (og andre medieprodukter) også er meget andet er denne funktion central specielt i masselitteraturen. Tekstkonsumet giver en ventil, en compensation for spændinger. Masselitteraturens funktion går entydigt i den retning, hvor den »finere« litteratur er indstillet efter andre hensyn også, hvad

bl.a. de heftige debatter om masselitteraturens fordærvelige indflydelse på børn er et udtryk for. Mellemlagenes og småborgerskabets og borgerskabets børn er det også nødvendigt at kvalificere på andre måder, fx til at kunne læse andet end ren spændingslitteratur. Det er én baggrund for, at der opretholdes en finlitteratur for børn. Den eksisterer på statssubventionering gennem bibliotekerne, dvs. at der må være en almen samfundsmæssig interesse i at opretholde den som supplement til skolen. Det er således også et udtryk for, at der er visse funktionsforskelle mellem de to typer børnelitteratur. Her er tale om en anden grundlæggende differentiering – som også er klassebestemt.

De her antydede udviklinger fortsættes i 70'erne. Her ses en forstærket tendens til rationaliserede og funktionsspecialiserede børnebogstyper, dels i det kompensatoriske konsumfelt, dels i udviklingen af diverse typer af institutionslitteratur.

Udviklingen er også et udtryk for krisen, dels som det viser sig i indholdet (besvarelsen og bearbejdelsen af den pressede børnesituation) dels på det økonomiske plan i rationaliserings- og monopoliserings-tendenser.

Men ved siden af denne tendens opstår en modtendens i opkomsten og udviklingen af den socialistiske børnebog. Den kan i sin første fase ses som en regeneration af den kulturradikale traditions kritiske potentiale. Her i form af direkte samfundskritik. Den er led i kritikken af den herskende socialisation og led i forsøg på at udvikle en modpraksis i børneopdragelsen. Den er en anden slags svar på børnenes realsituation og krisen. Det betyder, at dens funktion er af en anden art, end hvad der ligger i det foregående. Og det er en anden historie.

Litteratur

Med hensyn til en uddybelse af disse historiske funktionssammenhænge især for de senere perioder kan jeg henvise dels til min artikel i Sv. Møller Kristensen/Preben Ramløv (red.): *Børne- og ungdomsbøger*, (1974), dels til *Analyser af dansk børnelitteratur* (1976).

I artiklen »*Børnebøger i danskundervisningen*« i *Dansk-didaktik* (1978) og i artiklen »*Om børneoffentlighed og modproduktion*« i *BIXEN* nr. 2, 1978 har jeg behandlet nogle pædagogiske og praktiske konsekvenser af disse funktionsforhold.

Yderligere kan anbefales:

Richter/Merkel: *Eventyr, fantasi og social indlæring* (GMT 1978)

Anna Lise Andreasen m.fl.: *Børnemarked* (1976)

B. Ørn: *Børnelitteratur – klassekultur* (1976)

Pil Dahlerup m.fl.: *Børn litteratur samfund* (1972)

Karin Esmann Knudsen: *Kvalitet. For børn?* (GMT 1978)

Mht. det historiske stof:

Inger Simonsen: *Den danske børnelitteratur i det 19. århundrede* (1966)

Vibeke Stybe: *Fra Askepot til Asterix* (1974)

Mette Winge: *Danske børneromaner* (1976)